

HET VERHAAL VAN NEDERLAND
AMSTERDAM

NWADAM

HET VERHAAL VAN NEDERLAND
AMSTERDAM

© 2025 Femke Deen, Marchien den Hertog en Emma Los
© 2025 NTR, Tuvalu Media, Uitgeverij Nieuw Amsterdam
Redactioneel concept Florence Tonk
Redactie Irmaria Pennekamp
Alle rechten voorbehouden
Vormgeving omslag en binnenwerk bij Barbara, Sheila Kok
NUR 688
ISBN 9789046833292
www.nieuwamsterdam.nl
www.ntr.nl/hetverhaalvannederland

De uitgever heeft ernaar gestreefd de rechten op de afbeeldingen in dit boek te regelen volgens de wettelijke bepalingen. Degenen die desondanks menen zekere rechten te kunnen doen gelden, kunnen zich tot de uitgever wenden.

**TUVALU
MEDIA**

ntr:

Inhoud

Voorwoord	7
1 Geboren uit een storm	14
2 Stad in tweestrijd	48
3 Wereldstad in wording	84
4 Rentenieren en revolutie	114
5 Een versleten stad	143
6 Voorwaarts!	175
7 Naar het arbeidersparadijs	205
8 De compacte stad	239
Bronvermelding	266
Beeldverantwoording	267
Verantwoording	272

Voorwoord

Dit is het verhaal van een stad,
die zou uitgroeien tot een van de machtigste steden ter wereld.
Een metropool en dorp tegelijk,
met een grote bek en een klein hart.

7

Dit is het verhaal van een stad,
die baadt in rijkdom en glorie.
Dan weer afzakt in genoegzaamheid en verval,
om zich steeds weer opnieuw uit te vinden.

Dit is het verhaal van een stad,
verfoeid om zijn arrogantie.
Maar ook een magneet
voor wie zijn dromen waar wil maken.

Dit is een verhaal
van hoogmoed, zelfzucht en onderdrukking.
Van autonomie, bravoure en barmhartigheid.
Dit is het verhaal van onze hoofdstad.
Dit is het verhaal van Amsterdam.

Daan Schuurmans

1170 De Allerheiligenvloed van 1 november 1170 overspoelt grote delen van Holland en Friesland.

1256 Graaf Floris v wordt graaf van Holland, al is hij pas twee jaar oud. Een aantal voogden neemt de zaken voorlopig waar.

13-14 DECEMBER 1287 Bij de Sint Luciovloed komen tienduizenden mensen om, West-Friesland raakt gescheiden van Friesland.

TIJDBALK NEDERLAND >

1220 Dordrecht verkrijgt stadsrechten en groeit uit tot welvarende stad.

1282 Graaf Floris neemt de macht over als heer van Amstelland.

AMSTERDAM >

1170 Na de Allerheiligenvloed ontstaat aan de monding van de Amstel een kleine nederzetting.

Ca. **1260**
Bouw van de dam in de Amstel.

1282 Graaf Floris v wordt de nieuwe stadsheer van Amsterdam.

Ca. **1300** De Amsterdammers beginnen met het bouwen van een stenen kerk (de Sint-Nicolaaskerk, later de Oude Kerk).

1275 Op 27 oktober 1275 schenkt Floris v Amsterdam het tolprivilege - de Amsterdammers hoeven geen tol meer te betalen over hun goederen in zijn gebied. Het is de officiële geboorte van de stad.

1300-1301 Amsterdam krijgt stadsrechten van Gwijde van Avesnes, bisschop van Utrecht.

1323 Graaf Willem III vestigt in Amsterdam een tol voor belasting op hobbier uit Duitsland - de biertol.

27 JUNI 1296 Floris v wordt vermoord, Gijsbrecht van Amstel is een van de samenzweerders.

1345-1490

De Hoekse en Kabeljauwse twisten in het graafschap Holland. Verschillende partijen strijden met elkaar om de macht.

1438-1441 De Wendische Oorlog tussen de Hollandse en de Wendische steden (onder andere Hamburg en Lübeck) over de handel op de Oostzee. Het monopolie van de Hanze wordt doorbroken.

1342 Graaf Willem IV schenkt Amsterdam een nieuw, uitgebreider stadsrecht.

1360 Amsterdam helpt de Hanze in de strijd tegen koning Waldemar van Denemarken.

1400 De burgers van de Nieuwe Zijde besluiten een eigen kerk te bouwen: de Nieuwe Kerk.

1421
Eerste grote stadsbrand.

1452
Tweede grote stadsbrand.

1438-1441 Amsterdam strijdt mee in de Wendische oorlog.

15 MAART 1345 Een hostie die niet wil verbranden groeit uit tot een populaire vereringscultus: het Mirakel van Amsterdam.

1400 Amsterdam krijgt het recht om eigen burgemeesters te kiezen.

EERSTE BEBOUWING

UITBREIDING
AMSTERDAM TOT 1452

0 1 KM

AMSTERDAM

12 AMSTERDAM, CIRCA 1285

Het is een lange dag geweest. Jannetje is met de handkar vol handelswaar naar de dijk gelopen. Daar is altijd wel een schipper te vinden die vishaken nodig heeft, of sloopssintels. Ook vandaag heeft ze goede zaken gedaan. Ze kon het zich zelfs veroorloven een van de sjouwers te vragen de kar weer terug te brengen naar de smederij aan de Windmolenzijde, naast het huis waar ze met haar man woont. Daar is Jannetje even op een kruk gaan zitten om uit te rusten.

Ze moeten nodig de vloer van hun werkplaats en huis laten ophogen, ziet ze. De bodem daalt zo snel dat ze elke paar jaar nieuwe kleizoden moeten neerleggen om de grond op te hogen. Jannetje zucht als ze denkt aan het werk dat nog moet gebeuren. Het stopt nooit. In de werkplaats naast het woonvertrek klettert iets op de grond, ze hoort haar man vloeken. Ze slaat snel een kruis.

Buiten vangt ze flarden op van een schunnig liedje. Een schorre mannenstem zingt:

*Gisteravond was ik maagd
Nu ben ik gestoken.
Maar had hij me niet echt behaagd,
had ik me wel gewroken.*

Opnieuw slaat Jannetje een kruis. Al maandenlang zijn vlak naast de smederij werklui bezig met het bouwen van een burcht. Het wordt een enorm gevaarte van steen. Jannetjes man vindt het maar niks dat het bouwwerk zo dichtbij komt te staan. Straks lopen hier soldaten over de dijk en dat is ruw volk, dat weet iedereen. Maar Jannetje heeft tegen hem gezegd dat het goed zal zijn voor de zaken. Als ze hier aan de oevers van de Amstel willen blijven wonen, moeten ze handeldrijven. Dat is nu het belangrijkste. Ze haalt diep adem en staat weer op om aan het werk te gaan.

1 Geboren uit een storm

1170 – 1452

Amsterdam is geboren uit een storm. Of liever gezegd, een natuurramp. In de twaalfde eeuw wordt Holland geteisterd door stormvloed. De stormen jagen het zeewater ver het land in. Daardoor ontstaat de Zuiderzee, een binnensee met open toegang tot de Waddenzee en de Noordzee. Vooral de Allerheiligenvloed van 1170 verandert het landschap van Nederland radicaal. Gebieden die voorheen onbewoonbaar waren, zijn ineens aantrekkelijk als vestigingsgebied. Ook het gebied dat zou uitgroeien tot de wereldstad Amsterdam is van gedaante veranderd. Het IJ, voorheen een sloom veenriviertje, is door de storm een zeearm geworden van de Zuiderzee. De rivier de Amstel staat nu via het IJ en de Zuiderzee in directe verbinding met de Noordzee en Waddenzee.

Daar waar de Amstel uitmondt in het IJ, ontstaat kort na de stormvloed een kleine nederzetting. Voorheen was deze plek te drassig, maar de stormvloed heeft langs de oevers klei afgezet, en daarop kunnen mensen wonen én handeldrijven. De bewoners van de agrarische nederzettingen in de omgeving zien direct de potentie van deze strategische plek. Deze plaats biedt allerlei mogelijkheden: de Amstel sluit aan op de rivieren in het oosten en zuiden. Via het IJ varen schippers zo de Zuiderzee op. Ook voor vissers is dit een goede uitvalsbasis. Al snel vestigen zich groepjes mensen op de beide oevers. Onder de eerste bewoners zijn mogelijk ook mensen die gevlucht zijn voor het water. Ontheemd door de stormvloed bouwen zij hier een nieuw bestaan op.

14

SPUL

HAMERBIJL UIT DE STEENTIJD

Archeologische vondsten laten zien dat er rond 2600-2400 v.Chr. al mensen leven aan de monding van de Amstel. Gereedschap, een maalsteen, slachtafval en de scherven van een klokbeaker wijzen erop dat er zich rond die tijd een kleine nederzetting bevindt op het hoogveen tussen de huidige Munt en het Damrak. Waarschijnlijk wonen deze mensen hier

Deze stenen hamerbijl uit de jonge steentijd (uit ongeveer 2200 v.Chr.) diende als gereedschap voor jagers en boeren. Hij is gevonden bij het Damrak.

niet permanent, maar is er sprake van seizoensgebonden activiteiten zoals visvangst en jacht. Er zijn ook overblijfselen – vooral munten – gevonden uit de Romeinse tijd.

De strijd met het water

15

De omstandigheden in de nederzetting zijn ondanks de gunstige ligging niet ideaal. De eerste decennia zijn zwaar. De bewoners werpen terpjes op aan weerszijden van de rivier, waarop ze huizen bouwen. Ze graven slootjes waardoor het water uit het veen kan lopen en de zompige bodem droger wordt. Maar een nieuwe stormvloed vaagt ergens tussen 1214-1219 een groot deel van de huizen en gebouwen weg. De bewoners zetten door en beginnen opnieuw. De losstaande terpen worden met elkaar verbonden en er ontstaan lage dijken met daarop de eerste straten – de Windmolenstraat aan de westoever (later de Nieuwendijk) en de Kerkstraat aan de oostoever (later de Warmoesstraat).

Een groot probleem voor de bewoners is de bodemdaling. Door de afwatering en ontginning van het veen klinkt de bodem in. Elke paar jaar moeten de bewoners de bodem ophogen om geen natte voeten te krijgen. Ze voeren een continue strijd met het water – en die winnen ze.

ICONISCH GEBOUW

MYSTERIEUZE BURCHT AAN DE NIEUWENDIJK

De mysterieuze versterking die vlak bij de Nieuwendijk wordt ontdekt, is het oudste stenen gebouw dat we kennen.

16

In 1994 staat Amsterdam op zijn kop. Archeologen stuiten bij opgravingen bij de Nieuwendijk op een bouwwerk dat zijn gelijke niet kent in de stad. Het metselwerk moet minstens zeven eeuwen oud zijn. Direct gaat het nieuws rond dat het oudste bouwwerk van Amsterdam is gevonden. Duizenden mensen stromen toe naar de bouwput om zelf een kijkje te nemen.

Het blijkt te gaan om een vierkante versterking met muren van 20 à 25 meter lang, onderbroken door torens. De stadsarcheoloog is ervan overtuigd dat dit de restanten zijn van een kasteel van de Heren van Amstel, de leenmannen die Amsteland besturen namens de bisschop. Anderen zijn minder overtuigd en een fel debat breekt uit. Uiteindelijk blijkt dat het jongste hout van de fundering

uit 1277 dateert. Het moet dus een versterking of een verdedigingswerk zijn uit de jaren 1280 of 1290, gebouwd door graaf Floris V, die in deze periode de stadsheer is.

Het gebouw heeft geen enkel spoor nagelaten in de historische bronnen, en kan dus niet lang aan de Nieuwendijk hebben gestaan. Mogelijk is het zelfs nooit afgemaakt. Waarom het zo snel weer verdween, is onduidelijk. Het is verleidelijk om te speculeren over eigenwijze Amsterdammers die zo'n symbool van de macht van de landsheer niet duldden. Maar we weten het niet zeker. Zeker is wel dat de versterking weer onder de grond verdween, en dat duizenden toeristen en Amsterdammers zonder dat ze het weten dagelijks langs de plek lopen waar het oudste bouwwerk van Amsterdam begraven ligt.

BOUWEN IN EEN MOERAS

In 1979 werden bij een opgraving aan de Nieuwendijk een smederij ontdekt, waaruit bleek hoezeer de vroege bewoners moesten opboksen tegen het inklinken van de moerassige grond. Deze smederij was in de jaren 1250-1300 in gebruik. In de bodem onder het huis werden tien verschillende vloeren bovenop elkaar gevonden – elke paar jaar moest de grond dus opnieuw worden opgehoogd met klei.

Aan de zorg waarmee deze en andere ophogingen zijn gemaakt, is af te lezen dat de Amsterdammers veel belang hechtten aan hun locatie. De uitbreidingen zijn kostbaar en arbeidsintensief: mensen moeten kleizoden steken buiten de stad. Die worden met bootjes naar de nederzetting gebracht, en daar opgestapeld op de plekken die zijn verzakt.

Door het toenemend gebruik van stenen worden de kerken, kloosters en huizen zwaarder. Er moet iets worden bedacht om ervoor te zorgen dat de stenen gebouwen niet wegzakken. Naast het funderen op horizontale balken ontdekt men in de dertiende eeuw het funderen op 'kleef', en vanaf de veertiende eeuw wordt deze techniek ook in Amsterdam toegepast. Palen van 1,5 tot 5 meter lang worden in de grond geslagen, waar ze zich vastzuigen door de kleefweerstand van de slappe grond. Deze manier van funderen wordt tot op de dag van vandaag toegepast – met langere palen op dieper gelegen zandlagen en steeds verfijndere technieken. Onder de stad bevindt zich dus een oerwoud van duizenden en duizenden palen.

17

De opgraving van een smederij uit de dertiende eeuw laat zien dat de Amsterdammers veel belang hechtten aan de locatie – steeds opnieuw werden vloeren opgehoogd.

Bovenop de steeds breder wordende dam in de Amstel vindt de dagelijkse vismarkt plaats, naast andere nijverheid en handel. Aan de westzijde van de dam ontstaat een plein met het stadhuis en nog later de Nieuwe Kerk. Dit is het bestuurlijke en religieuze hart van de stad.

- ▶ Rond 1260 wordt een dam opgeworpen in de rivier. Hierdoor ontstaat aan beide kanten van de Amstel een haven – een binnenhaven aan het Rokin en een buitenhaven die later het Damrak wordt genoemd. Onder de dam stroomt het water door een of twee sluizen. Boven op de steeds breder wordende dam ontstaat een plein, de Middeldam. Ten westen van de Middeldam ontstaat een groter plein, de Plaetse, dat nu deel uitmaakt van de Dam. Dit is het bestuurlijke en commerciële centrum van de stad.

18

Al direct vanaf het ontstaan van de nederzetting vestigen zich hier naast boeren en vissers ook handelaren en ambachtslieden. Er zijn minstens één smederij, een wever en een schoenmaker. Handelswaren als zuivel, graan en gebruiksvoorwerpen worden vanaf de Zuiderzee en de Amstel af- en aangevoerd. Archeologische vondsten uit deze vroege periode laten zien dat er al handelscontacten zijn met het Rijnland, de Maasvallei, Brugge en zelfs het Middellandse Zeegebied. Bij opgravingen van een smederij op de Nieuwendijk is bijvoorbeeld antraciet gevonden uit Engeland en Thüringen. Al in de vroegste geschiedenis van de nederzetting speelt handel dus een rol.

Er bestaat al vroeg handel tussen Amsterdam en andere gebieden in Europa. Deze keramieken kan uit het Duitse Rijnland uit de periode 1225-1275 werd gevonden op de Dam.

Amsterdam heeft een goede uitgangspositie voor de handel, door de gunstige ligging aan het IJ en door de verbinding via de Amstel met rivieren in het achterland.

Heer van Amsterdam

Amsterdam kan zich in eerste instantie ontwikkelen ver weg van de invloed van hoge heren. Dat heeft effect op de mentaliteit – de Amsterdammers willen zelf bepalen wat ze doen. Maar de groei van de handelsnederzetting aan de Amstel ontgaat de machthebbers niet. Hier valt iets te halen. Rond 1275 wordt Amsterdam inzet van een strijd tussen drie partijen. Amstelland, het gebied waar Amsterdam deel van uitmaakt, valt officieel onder de bisschop van Utrecht, Jan van Nassau. Die heeft het land weer aan de Heren van Amstel in leen gegeven – in 1275 is Gijsbrecht van Amstel de leenman van de bisschop. Gijsbrecht probeert zijn macht uit te breiden ten koste van de bisschop: hij pikt gebieden in die niet onder zijn machtsgebied vallen en ronselt op eigen houtje soldaten.

19

De derde kaper op de kust is Floris v, graaf van Holland en de machtigste edelman van zijn tijd. Deze drie partijen betwisten elkaar in steeds wisselende bondgenootschappen de macht. Uiteindelijk spannen de bisschop en graaf Floris v met elkaar samen om Gijsbrecht van Amstel te verdrijven. Floris v krijgt in ruil voor zijn hulp de heerschappij over Amsterdam. Vanaf 1282 is de graaf officieel de nieuwe heer van Amsterdam. Maar in 1296 wordt hij vermoord. Een van de samenzweerders is Gijsbrecht van Amstel.

Graaf Floris v wordt in 1282 na een lange machtsstrijd de heer van Amsterdam. Niet voor lang; in 1296 wordt hij vermoord.

